

KUR'AN-I KERİM'DE PEYGAMBERİMİZ HZ. MUHAMMED (S.A.S)

Doç. Dr. Mustafa ÇETİN
DE. Ün. İlahiyat Fakültesi

Allah Taâla Kur'an-ı Kerimde şöyle buyurmaktadır: "Doğrusu bu Kur'anda, kulluk eden kimselere bildiri vardır. Ey Muhammed (S.A.S.)! Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik." ⁽¹⁾ Hiç şüphesiz Kur'anın bildirdiği gerçeklerin başında, sevgili Peygamberimizin insanlığın kurtuluş ve mutluluğunun vesilesi olduğu hususu gelir. Aslında âlem deyince, her şeyden önce insanlar âlemi anlaşılır. Diğer âlem ve varlıkların hepsi insan içindir; onun emrine verilmiş ve yararına sunulmuştur. ⁽²⁾

Hz. Muhammed (S.A.S), ahlâkî güzelliklerin en üstününü kendisinde bulunduran son Peygamberdir. Yüce Allah kendisine: "**Ey Muhammed! Sen, elbette yüce bir ahlâka sahipsin**" ⁽³⁾ buyurmaktadır. Gerçekte peygamberimizin Yüce ahlakı çok geniş ve şumullü anlamlar taşımaktadır. Bu hususların izahına girmeden önce, Resûlullah (S.A.S)'a en yakın, kendisini en iyi tanıyanlarından, zevcesi (eşi) Hz. Aîşe (R.A.)'nin, O büyük Peygamber hakkındaki beyânatını görmekte yarar vardır. Sahih hadis kaynaklarında nakledildiğine göre, bir gün Hz. Aîşe'ye sevgili Peygamberimizin ahlakının ne güzel olduğu sorulmuştu. O da muhâtabına: "Sen Kuran-ı Kerim'i okumuyor musun? O'nun ahlâkî Kur'an ahlakıdır" ⁽⁴⁾ demiştir. Peygamber'in ahlakını gerektiği şekilde tanıyabilmek için evvelâ Kur'an-ı Kerim'i doğru olarak okumak ve anlamak şart ve zaruridir.

Kur'an-ı Kerim esas itibâriyle üzerinde düşünülüp ⁽⁵⁾ manasının anlaşılması ⁽⁶⁾ ve prensiplerini uygulanması ⁽⁷⁾ için gönderilmiş ilâhî bir mesajdır; Allah'ın son kitabı ve eşsiz kelâmıdır. ⁽⁸⁾ Bu yüce kitaba göre, Allah'a itâatla,

(1) Enbiyâ', 21/106-107.

(2) Bkz.: Câsiye, 45/13; Lokman, 31/20; Hacc, 22/65.

(3) Kalem, 68/4.

(4) Müslim, Müsâfirîn, 139 (I, 512); Vehbe Zühaylî, *et-Tefsirü'l-Münîr*, Beyrut 1411/1991, XXIX, 46.

(5) Nisâ, 4/82; Sâd, 38/29.

(6) Nahl, 16/44.

(7) Nisa, 4/105.

(8) Bakara, 23-24.

Peygamber'e itâat aynıdır, eşdeğer kabul edilir; aralarında fark yoktur. ⁽⁹⁾ Şu ayetler bu gerçeği açıkça dile getirmektedir: "**Allah'a itâat edin; eğer bundan yüz çevirirseniz bilin ki Peygamberimize düşen apaçık tebliğdir**" ⁽¹⁰⁾; "**Peygamber'e itâat eden, Allah'a itâat etmiş olur. Kim yüz çevirirse bilsin ki, Biz seni onlara bekçi göndermedik.**" ⁽¹¹⁾ O aslında tebliğ etmekle mükelleftir, yükümlüdür: "**Ey Peygamber! Rabbından sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kâfirler topluluğuna hidâyet etmez.**" ⁽¹²⁾ Bu ayetten de anlaşıldığı üzere, Hz. Peygamber, ilâhî emirleri insanlara yalnız bildirmeye, anlatıp öğretmeye memurdur; zorlama değil. O'nun bu görevden kaçınması, yerine getirmekten imtina etmesi söz konusu olamaz. Tebliğ vazifesini yapmak durumundadır. ⁽¹³⁾ Çünkü resûlullah (S.A.V.), insan olmasının ötesinde ilâhî vahye mazhar bir zattır; peygamberdir. Nitekim bir ayette Allah Taâla, O'nun insanlığa şöyle seslenmesini emretmektedir: "**De ki: Ben, yalnızca sizin gibi bir beşerim. (Şu var ki) bana, ilâhınızın sâdece bir ilâh olduğu vahyolunuyor. Artık herkim, Rabbına kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın, Rabbına ibâdetinde hiç bir şeyi ortak koşmasın**". ⁽¹⁴⁾ Demek ki, Hz. Peygamber'in birinci görevi tevhîd imanının insanlığa tebliğ etmektir, icbar ile inandırmaya çalışmak değildir. Çünkü İslâm nazarında zorla îmana getirmenin hiç bir yararı yoktur. bu husus Kur'an'ın başta gelen prensibidir. Bir ayette şöyle buyurulmaktadır: "**Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk, sapıklık ve eğrilikten ayırt edilmiştir**". ⁽¹⁵⁾ Buna göre, ne başkalarının İslâm'a girmeleri ve ne de müslümanların dinlerini terketmeleri konusunda hiçbir baskı uygulanamaz. İman meselesinde tam bir serbetslik vardır. İsteyen inanır, isteyen inanmaz; ⁽¹⁶⁾ buna kimse karışamaz. İşte bu, Kur'an'ın müsâmahaya verdiği değeri gösterir. Sevgili Peygamberimiz bu prensibi uygulamış, din ve vicdan hürriyeti konusunda bütün insanlığa örnek olmuştur. Kişinin dâima kapasına ve kalbine hitap etmiş, tevhîd inancını, akıl ve mantık çerçevesinde yaymış, kimsenin imanına karışmamış, herkesi kendi vicdanı ile baş başa bırakmıştır. Gerçek manadaki îman da ancak, insanın kerhen değil, tav'an (isteyerek) inanması ile sağlam bir zemine oturur. Yoksa kişi taklitçi bir duruma gelir.

inanmış, bir sisteme bağlanmış kişinin, içinde bulunduğu toplumun kurallarına uyup uymaması konusu daha başka bir durum arzeder. Hiç bir kimse, inandığı bir nizamı yıkmaya, başkalarının hak ve hukukunu çiğnemeye yetkili değildir. Her şeyin bir sınırı vardır. kişinin hürriyeti, başkalarının hürriyetinin başladığı yerde biter.

İmana girmiş bir devlet otorisite altındaki kişi, şâyet uymak mecburiyetinde olduğu kanun ve kaideyi çiğnemeye kalkarsa, bu kişi veya kişiler cezalandırılır ve disiplin altına lanırlar. Böylece düzenin devamı sağlanmış olur.

(9) et-Tefsiru'l-Münhir, v. 170-173.

(10) Tegâbün, 64/12. Tebliğle ilgili diğer ayetler; Mâide, 5/92-99.

(11) Nisâ, 4/80

(12) Mâide, 5/67.

(13) et-Tefsiru'l-Münîr, VI-258.

(14) Kehf, 18/110

(15) Bakara, 2/256.

(16) Kehf, 18/29.

Bunun tipik örneği Hz. Ebû Bekir (R.A.)'ın uygulamasında görmekteyiz. Müslüman olan Esed, Gatafân ve Tayy kabileleri, Hz. Peygamber vefat etti ve Hz. Ebubekir halife olduğu zaman, **tavır değiştirerek**, diğer ibadetleri yapmaya devam edeceklerini, fakat, artık zekâtı vermeyeceklerini söylemişlerdir. Yapılan çeşitli temas ve uyarıları rağmen, zekâtı vermemekte direnmişlerdir. Bunun üzerine, devlet güçleri onlarla savaş yapmak mecbûriyetinde kalmış, neticede, onlardan zekât, zorla alınmıştır. ⁽¹⁷⁾ Buna tatbikat dinde zorlama anlamında değildir; idâreye karşı isyan eden, direnen, devleti yıkmak ve kamu düzenini bozmak isteyen sorumsuz kişilere gereken dersi vermek ve onları disiplin altına almaktır. ⁽¹⁸⁾ Bu husus îman konusunda yapılan bir zorlama şeklinde anlaşılmalıdır. Zira Hz. Peygamber (S.A.S), inanç meselesinde **herkesi serbest bırakmış** ve ümmetine de öylece örnek olmuştur.

Yüce Allah, Hz. Peygamber hakkında şöyle buyurmaktadır: **"Andolsun ki, Resûlullahda sizin için, Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için, (uyulacak) en güzel bir örnek vardır."** ⁽¹⁸⁾ **"Haseneh"dir.** Bu lafızlar, Kur'an-ı Kerim'in bir başka âyetinde de geçmektedir. ⁽²⁰⁾ Burada, Hz. İbrahimde ve O'nunla birlikte olanlarda güzel bir örnek olduğu belirtilmektedir. Esas itibarıyla Peygamberimiz Hz. Muhammed (S.A.S) ile İbrahim Peygamber tevhîd îmanı konusunda birdirler. Zira her iki ide Allah'ın vahiyine mazhar birer müvahhid ve kanîf elçidirler. Aslında Hz. Muhammed (S.A.S) ümmî bir Peygamberdir. ⁽²¹⁾ Allah kendisine vahyetmezden önce, O hiç bir Peygamber'e ve şerîatine tâbî olmamış ve hiçbir kimseden de okuyup yazma öğrenmemiştir. ⁽²²⁾ Allah'ın vahiyine mazhar olduktan sonra, Allah nezdinde en değerli din olan, hanîf İslâm Dinin'in kendisine verildiğinde şüphe yoktur. ⁽²³⁾

Biraz önce sözkonusu edilen ayette, îmanlı insanlar için Hz. Peygamber'in en güzel bir örnek olduğu belirtiliyor. Fakat hangi hususlarda örnek olduğu açıklanmıyor. Bu hususu, Kur'an-ı Kerim'in mana bütünlüğü, ayetin siyak sibâkını, kendinden önceki ve sonraki ayetleri dikkate almak suretiyle değerlendirip tesbit edebiliriz. Daha önce mealleri verilen ayetlerde Resûlullah'a

(17) Taberî, Tarih, Brill 1890, IV, 1894

(18) Geniş bilgi için bkz.: Talat Koçyiğit-İsmail Cerrahoğlu, **Kur'an-ı Kerim Meâl ve Tfsiri**, Ankara 1984, I.509 vd.; Süleyman Ateş, **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, Ankara 1982, I. 303 vd.

(19) Ahzâb, 33/21. Ayetin tefsiri için bkz.: el-Maverdî, **Tefsîru'l-Mâverdî**, Beyrut 1412/1992 IV, 388.

(20) Mümtעהne, 60/4,6.

(21) A'râf, 7/157-158.

(22) Muhammed Hamîdullah **İslâm Peygamberi** (Terc. Salih Tuğ), İstanbul 1991, I. 72

(23) Buhârî, İman, 29 (I, 15); Hacc suresi, 22/78.

Hz. Muhammed (S.A.V) kendisine henüz vahiy gelmeden önce Hira'da "tehannüs"de bulunduğu nakledilmektedir. Hadisde geçen "yetehnesü" kelimesinin, yetehannefü olduğu belirtilmektedir. Tehannüs'ün, Hz. İbrahim ve bazı peygamberlerin hak dini üzere ibadet etmeleri anlamı taşıyabileceği gibi, tefekkür manasına gelebileceği de ifade edilmektedir. nakillere göre, temiz bir fitrat ve yüksek bir fetânet üzere yaratılmış olan Hz. Muhammed (S.A.V), vahiyi takaddüm eden zamanlarda (geniş madana) tefekkür ediyordu. Geniş bilgi için bkz.: Buhârî, Vahy, 1 (I, 1-3); aynı, İstanbul 1308/1890, I. 72; Mustafa Çetin, çözüme Doğru, İzmir 1982, 12. Hanîfilik hakkında bkz.: İsmail Cerrahoğlu, **Kur'an-ı Kerim ve Hanîfler**, A.Ü. İlahiyat Fak. Derg., 1963 Ankara, XI. 81-92.

itâatın Allah'a itâat demek olduğu beyan edilmektedir. Bu ayetten önce geçen ayetlerle sonraki ayetlerde, düşmanlarla yapılan savaş söz konusu edilmekte, müslümanların savaşlarda ve güçlükler karşısında kesinlikle yılgınlık ve gevşeklik göstermemeleri, münâfiklar gibi olmamaları gerektiği hususlarına işâret edilmektedir. (24)

Allah Taâlâ Kur'an-ı Kerimde îman, amel (iyi iş) ve güzel ahlak esaslarını belirtmekte, huzur ve mutluluğun ancak, bu prensipler çerçevesinde hareketle elde edilebileceğini bildirmektedir. (25) Rasûle itâatın, Allah da Peygamberini insanlığa örnek gösterdiğine göre, her hususta O'na tâbî olmak durumundayız. Şu halde, îman, amel ve ahlak diye hulâsa edilen bütün hususlarda Rasûlüllah'ın örnek alınması gerekmektedir. Aslında Allah ve Rasûlü insanlığı hidâyete ve kurtuluşa çağırılmaktadırlar. (26) Bir ayette şöyle buyrulmaktadır: **"Ey îman edenler! Hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah ve Rasûlü'nün çağrısına uyun ve bilin ki, Allah, kişi ile kalbi arasına girer ve siz, O'nun huzurunda toplanacaksınız"**. (27)

Hiç şüphesiz bu ayetin, bundan önceki 20.ci ayetle sıkı bir mana münâsebeti vardır. Orada, Allah'a ve Peygamber'e itâat emredilmektedir. Burada da, dine, prensiplerini uygulamaya, kendilerini diri tutacak, neticede ebedî mutluluğa ulaştıracak hayata çağırdıkları zaman, Allah ve Rasûlü'nün emirlerine koşmak gerektiği belirtilmektedir. sanki bu ayet, Allah ve Peygamberi'ne itat emrinin sebebinin beyan mesâbesindedir. Çünkü, dünya ve âhiretteki hayır, kurtuluş ve ebedî mutluluk ancak, dinin prensiplerine sarılmakla gerçekleşir. Bu ayette insanın çağrıldığı şey (mâ), Kur'an, îman, cihad, her türlü iyi ve güzel olan hususları içine almaktadır. (28)

Buradaki Allah ve Peygamberinin çağrılarının uyulması hususu acaba farziyyet mi, yoksa bir başka hüküm mü ifade etmektedir? Alimlerin çoğunluğuna göre onların davetine icabet farzdır; çünkü ayetin manası vücûb ifade etmektedir. Zira din, akîde, ibadet ve muâmelâtta Allah ve Rasûlünün emirleri uyulması icabeden esaslardır. Bunların dışındaki, zirâî, sînâî, ticârî hususlardakilerle çalışma, dinlenme, beslenme ve benzeri konulardaki emirler genellikle tavsiye niteliğindedir. (29) Zira Allah ve Rasûlü bu ve benzeri konularda insanları servest bırakmış, bu hususlarda kişilerin kendi akıl, tecrübe ve bilgilerini kullanmalarını emir ve tavsiye etmişlerdir. (30) Demek ki Hz. Peygamber (S.A.S)'i örnek alırken bu hususlara dikkat etmek gerekmektedir.

Yüce Allah, Rasûlünün çok önemli meselerde rehberlik yapmak üzere gönderdiğini beyan etmektedir: **"Ey Peygamber! bezi seni hakikaten bir şahit, bir müjdecî ve bir uyarıcı olarak gnöderdik. Allah'ın izniyle, bir davetçi ve**

(24) Bkz.: Ahzâb, 33/19-20-21.

(25) bakara, 2/2-3-4-5.

(26) Mü'minûn, 23/73; Yûnus 10/25.

(27) Enfâl, 8/24.

(28) et-Tefsiru'l-Münîr, -/289-290.

(29) et-Tefsiru'l-Münîr, 9/290.

(30) Âlü İmrân, 3/190-191; Nahl, 16/69; Bakara, 2/219, 266; Yûnus, 10/101; Necm, 53/39; Nisâ, 4/82; Muhammed (suresi) 47/24. Et-Tefsiru'l-Münîr, 5.170-173.

nûr saçan bir kandil olarak (gönderdik). Allah'tan büyük bir lütfâ ereceklerini mü'minlere müjdele. Kâfirlere ve münafıklara boyun eğme. Onların eziyetlerine aldırma. Allah'a güvenip dayan, vekil ve destek olarak Allah yeter. ⁽³¹⁾ Burada, Hz. Peygamber'in, çifte standart uygulayanlarla ve saldırgan kişilerle mücadele ederken yılmaması, daima zinde ve güçlü olması için kendisine moral de verilmektedir. O'nun başarısının sırrında bu hususun da önemli rolü vardır.

Rasûlüllah gerçekten, inananlar için bütün fedakârlıklara katlanabilecek derecede büyük merhamet ve derin duygularla meşbu'dur. Nitekim şöyle buyurmaktadır: "Andolsun size kendinizden öyle bir Peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız O'na çok ağır gelir. O, size çok düşkün, mü'minlere karşı çok şefkatlidir, merhametlidir." ⁽³²⁾ Bu ayette şu husus bilhassa dikkat çekmektedir: Allah Taâla, kendi isimlerinden olan "Raûf" (çok şefkatli) ve "Rahîm" (pek merhametli) sıfatlarını, yalnız Rasûlüllah'a vermiştir. Bu sıfatlar diğer peygamberlerden hiç birine verilmemiştir. ⁽³³⁾ Ayette geçen "Harîs" hırslı demektir; fakat, Türkçedeki hırslı anlamında değildir. İnsanı koruyan, kol kanat geren, üzerine titreyen, son derece ilgili, duyarlı, farâğat ve fadakârlık sahibi zat anlamlarına gelmektedir. ⁽³⁴⁾ İşte Hz. Peygamber, başkaları için kendini her zaman feda edebilecek böyle yüksek sıfatlarla muttasıftır.

Yine âyetteki, "min enfüsiküm" (kendinizden biri) ifadesi de ilginçtir. bu ifade, Hz. Peygamber'in insan olduğunu, ilah ⁽³⁵⁾ ve melek ⁽³⁶⁾ gibi bir varlık olmadığını da belirtmektedir. Çünkü ilah ve melek insana örneklik yapamaz. Beşere ancak, kendi nev'inden olan bir zat, elçi, örnek ve önder olabilir. İşte bu bakımdan da Hz. Muhammed (S.A.S) ideal bir Peygamberdir. ⁽³⁷⁾ Bu sebeple insanlık âlemi, O'nun çağrısına dünyada emsâli görülmemiş bir tarzda cevap vermiş ve İslâm ile müşerref olmuştur. O'nun hedefi, Allah'ın emriyle ibeşeriyeti iki cihanda mutluluğa ulaştırmaktır.

Rasûlüllah'ın inanmayan insanları, hikmetle, en güzel bir metotla hakka çağırıldığı ⁽³⁸⁾ halde, dinlemezlerse, bundan dolayı kendisini harap etmemesi gerektiği belirtilmekte ⁽³⁹⁾ ve Allah'a güvenmesi öğretilmektedir", (Ey Muhammed!) Yüz çevirirlerse de ki: allah bana yeter. O'ndan başka ilâh yüktür Ben sadece O'na güvenip dayanırım. O yüce "Arş'ın sahibidir" ⁽⁴⁰⁾

Demek iki, görev yeterli olarak yapıldığı zaman, sırf inat eden, bir takım kuru ve mesnetsiz iddialarda bulunan, söz dinlemeyen kişilerle boşu boşuna uğraşılıp

(31) Ahzâb, 33/45

(32) Tevbe, 9/128

(33) Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Mısır 1373/1954, 11/77.

(34) M. Hamdi Yazır (Elmalılı), *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1938, 3/2654.

(35) Tevbe, 9/30. Ayetin manası için bkz.: Hak Dini (sdlş), İst. ts. 4, 316-320.

(36) En'âm, 6/50; Hûd, 11/12.

(37) Ahmet Hamdi Akseki, *İslam*, İstanbul 1966, 375; "The İdeal Profet" adlı eserden naklen.

(38) Nahl, 16/125.

(39) Mâide, 5/41; Fâtır, 35/8

(40) Tevbe, 9/129. Arş, Allah'ın yarattığı manevî, büyük bir âlemdir. Bkz: er-Râğibü'l-İsfehânî, *el-Müfredât*, Arş. mad.; Hak Dini, (sdlş), 4/47-57; 435.

durulmayacak, Allah'a sığınılacak ve yalnız O'na tevekkül edilecektir. Böyleleri yüzünden insan moralini bozmayacak, mücâdelesine devam ederek başkalarına yararlı olmaya çalışacaktır. Bu ayet, Rasûlüllah'ın bu yönlerinin de örnek alınması gerektiğine işâret etmektedir.

Hucurât Suresi'nde de, Allah ve Rasûlü'nün önüne geçilmemesi ve onlara saygı österilmesi emredilmektedir. ⁽⁴¹⁾ Burada, inananların bütün söz ve davranışlarında Allah ve Paygamberi'nin prensiplerini önplanda tutmaları gerektiği belirtilmektedir. ⁽⁴²⁾ Ayetlerin manası geniş bir prespektiften ele alınıp değerlendirildiği zaman, kişinin kendi görüş ve düşüncesini, ilâhî esaslar ışığında ortaya koymasının daha doğru olacağı hususu anlaşılmaktadır. burada dikkat çeken husus, böyle en mühim meselelerde Allah ve Rasûlü'nün adının yan yana zikredilmesi Allah'ın ve Elçisi'nin emir ve yasaklarının aynı şekilde geçerli olduğunu vurgulamasıdır. Müteâkip ayetlerde de, Hz. Peygamber'in huzurunda seslerin yükseltilmesi yasaklanmakta, saygısızca yüksek sesle konuşanların, yaptıklarının boşa gideceği, sevap kazanamayacakları belirtilmekte, O'na saygı göstermek için seslerini kısın, ebede riâyet edenler övülmektedirler. ⁽⁴³⁾

Bir başka ayette de şöyle buyrulmaktadır: "**Gerçek mü'minler ancak, Allah'a ve Rasûlü'ne îman eden, ondan sonra aslâ şüpheyeye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşanlardır. İşte doğrular ancak onlardır.**" ⁽⁴⁴⁾ Ayetin manası, kur'an'ın bütünlük tarzı ve Sünnet'in beyan yönü dikkate alınmadan yorumlanmaya çalışılırsa doğru sonuca ulaşmak güçleşebilir. İnsan, mü'min olabilmek için sadece Allah ve peygamberi'ne İman etmek yeterlidir; başka îman esaslarına inanmak gerekmez, gibi bir yanlış düşebilir. Halbuki, Kur'an ve Sünnet bir bütün içinde ele alınıp değerlendirilir. Böylece, doğru bir neticeye o zaman varılır. Ayetler ve sureler arasında sıkı bir monâsebet ve insicâm vardır. ⁽⁴⁵⁾ Hadisler de yeri geldikçe âyetleri tefsir edip açıklamaktadır.

Kur'an-ı Kerim'in tefsirinde rivâyet metodunun büyük önemi vardır; ayetlerin doğru olarak anlaşılmasında bu yöntemin rolü inkar edilemez.

"**Gerçek mü'minler ancak, Allah'a ve Rasûlü'ne îman edenlerdir...**" ayeti de rivayet metodu çerçevesinde, diğer ayatlarla ve hadîs-i şeriflerle tefsir edilmektedir. İmanın erkanı (esasları)nın, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe ve kadere îman etmek demek olduğu açıklanmaktadır. ⁽⁴⁶⁾ Bu usûle riayet edilmeseydi, söz konusu olan ayet

(41) Hucurât, 49/1

(42) Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Tevîl**, İstanbul 1329/1913, II. 683. Geniş bilgi için bkz.: Mukatil b. Süleyman, Tefsiru Mukatil (yazma), süleymaniye/Hamidiye, 1579/58, varak: 3906 ve 391a; İbn. Kesîr, Tefsir, Beyrut 1388/1969, 4/205; Şevkânî, Fethu'l-Kadîr, Mısır 1383/1964, 5,59.

(43) Hucurât, 49/2-3.

(44) Hucurât, 49/15.

(45) Mustafa çetin, Geniş bilgi için bkz: Ayetler ve Sureler Arasındaki Münâsebet ve İnsicâm, DEÜ., İlahiyat Fak., Derg., İzmir 1989, Sayı: VI, Syf:505 vd, Suyûtî, **Tenâsüku't Dürer fi Tenâsübi's-Süver**, beyrut 1406/1986, 56 vd.

(46) Ayetler için bkz.: Bakara, 2/285; Ahzâb, 33/38. Hadisler için bkz.: Buhharî, ^İman, 37 (I, 18); Müslim, ^İman, I. No: 5 (I. 39)

anlaşılacak, imanın, yalnız Allah ve Rasûlüne imandan ibaret olacağı sanılacaktı. aslında, Allah ve Rasûlüne inanmak demek, inanılmak üzere emretilen hususlara da inanmak demektir.

Bunların ışığında şunu belirtmek gerekir ki, gerçek mü'min olabilmek için, hiç bir ayırım yapmadan İslâm'ın prensiplerini içtenlikle kabul ve tasdik etmek şart ve zaruridir.

Daha önce de temas edildiği gibi birçok ayet ve hadiste, Rasûlü'ne itâatın Allah'a da itâat demek olduğu belirtilmektedir. Bu hususların gettiği şekilde anlaşılabilmesi için, Hz. Peygamber (S.A.S)'in sünneti'nin çeşitli yönlerinin ele alınıp değerlendirilmesinde yarar vardır. O'nun hangi davranışlarına uymanın zorunlu (sünnet) olduğu, hangilerine uymamanın bir sakıncasının bulunmadığının yeterli ölçüde açıklığa kavuşturulması lazımdır. Bunun gerçekleştirilmesi için, Hz. peygamber'in kendiliğinden konuşmadığını belirten ayetin manasından başlayarak sünnetin ve Rasûlüllah (S.A.S)'in davranışlarının tasnifinin gözden geçirilmesinde zaruret bulunmaktadır.

Allah Taâlâ şöyle buyurmaktadır: "O, kendi arzusuna göre konuşmaz. O, vahyedilenden başka bir şey değildir" (47) Buradaki vahiyden maksadın, bazı âlimlere göre yalnız Kur'an-ı Kerim olduğu, (48) bazılarına göre de, Hz. Peygamber'in sünnetinin de bunun şumûlüne girdiğidir. Zira hadis, ya sırf vahiydir; yahut Rasûlüllah'ın **mu'teber bir içtihadıdır...** O'nun hakkında hata câiz olsa bile o, şüphesiz sonunda doğru olana döner. (49)

Aslında sünnet, Hz. Peygamber (S.A.S)'in sözleri, filleri ve takrirlerinden meydana gelmektedir. (50) Bunların bağlayıcı açısından sınıflandırılması daha asr-ı saâdetde başlamıştır. Hz. Peygamber'in ashabının zaman zaman uyardığı, kendisinin de bir insan olduğu, vahiy gelmediğinde re'yi ili hüküm verdiği, dünya işlerini sahâbîlerin bazılarının kendisinden daha iyi bilebileceği gibi hususları belirttiğini anlıyoruz. (51) Ashab da O'nun davranışlarını, vahiy ile ilgili olup olmadığı noktasında sınıflandırmaya tabi tutar, duruma göre uygulama yaparlardı. (52) Nitekim Hz. Peygamber (S.A.S) Bedir savaşında alınan esirlere uygulanacak işlem hususunda ashabi ile müzâkere etme ihtiyacı duymuş, neticede içlerinde Rasûlüllah'ın da bulunduğu grubun görüşü benimsenmiştir; esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılmalarına karar verilmiştir. (53) Sonradan gelen vahiy, verilen kararla ilgili olarak şöyle değerlendirmede bulunmuştur: **"Düşmanı tamamen yenip yeryüzünde hakim oluncaya kadar bir**

(47) Necd, 53/3-4.

(48) *Câmiu'l-Beyân*, XXIII, 42; Ebu'l-Kasım Muhammed b. Cüzeyyi'l-Kelbî, el-Gırnati, et-*Teshîl Li Ulûmi't-Tenzil*, Kahire ts., 135; Yüce Kur'an'ın çağdaş Tefsiri. IX.101

(49) Eş-Şâtibî, el-Muvafakat, Kahire 1969, IV, 15; M.H. Yazır -Hak dini, İstanbul İbn Hazm, Ali b. Ahmed, el-İhkâm, Beyrut 1405/1985, I. 145.

(50) Serahsi, Muhammed b. Ahmed, *Usûlü's-Serahsi*, beyrut 1393/1973, II. 86-87; İbn Hazm, Ali b. Ahmed, *el-İhkâm*, beyrut 1407/1987, II, 146; Âmidî, Seyfüddin Ali b. Ebî Ali, el-İhkâm, Beyrut 1405/1985, I. 145.

(51) Müslim, Fadâil H. No: 139-141 (II. 1835, 1836); en-Nevevî, Sahihu Müslim b Şerhi'n-Nevevî, el-Matbaatü'l-Mısıriyye 1349/1930, 115-116.

(52) Nâdiye Şerîf el-Umarî, *İctihâdü'r-Rasûl*, Beyrut 1495/1985, 219 vd.

(53) Taberî, *Tarihu'r-Rasûlü ve'l-Mülûk*, Brill 1882-1885, III. 1352; *İctihâdü'r-Rasûl*, 265.

peygamberin esirleri olamaz. Siz dünya malını istiyorsunuz. Allah ise âhireti istiyor; Allah güçlü ve hikmet sâhibidir. Eğer Allah tarafından daha önce konmuş bir hüküm (ictihat hatası ve konunsuz suç olmama hükmü) olmasaydı, aldığınız fidye yüzünden size büyük bir ceza gelecekti" (54) Hz. Peygamber bir kez namaz kıldırırken yanılmış, kendisine abir değişiklik mi oldu? diye soru sorulunca, "**Ben ancak bir insanım, ben de sizin gibi unutup yanılabilirim...**" buyurmuştur. (55) Hz. Peygamber (S.A.S) Medine'ye geldiği zaman ziraatçıların, erkek hurma dallarını dişiler üzerine asarak tozlaştırma (aşılama için) yaptıklarını görmüş ve ne yaptıklarını sormuştu. Onlar da bunu öteden beri yaptıklarını söylemişlerdi. Bunun üzerine: "**Umarım ki bunu yapmanız daha iyi olur**" buyurmuş onlar da tozlaştırmadan vazgeçmişlerdi. O yıl, bu yüzden hurmalar iyi olmadı, olgunlaşmadan döküldü ve eksik oldu. durumu Rasûlullah'a ilettiklerinde, şöyle buyurdu: "**Ben ancak bir beşerim, size dininize ait bir şey emredersem bunu uygulayın, size şahsî görüşümden bir şey söylersem ben ancak bir beşerim**", bir başka rivayette: "**... Siz dünyanın işini daha iyi bilirsiniz.**" (56) Bu hadis, ben Rasûlullah'ın bütün davranışlarının vahiy mahsûlü olmadığını gösteriyor, hem de bağlayıcı olan ve olmayan, bir başka ifade ile vücup ifade edip etmeyenlerinin birbirinden ayrılması hususunda bir kriter de getirmektedir: "**Dine ait olan bağlayıcı, dünyaya ait olan bağlayıcı değil**". Gerek ayet ve hadisler ve gerekse sahabe'nin tatbîkatı birlikte ele alınıp değerlendirildiği zaman, Rasûlullah'ın "**dünyaya ait söz ve hareketlerini**" iki ana gruba ayırmak îcabeder:

1-Pozitif bilimlerin, teknik ve teknolojinin araştırma, inceleme ve geliştirme alanına giren hususlar;

2-İnsanların fert ve toplum halinde eğitilme ve yönetilme alanına giren hususlar. Bunların hadiste anlatılan "dünya işleri" alanıdır. Bu sahalarda Hz. Peygam.er (S.A.S)'in beyan ve uygulamaları çoğu kez, zatına mahsus düşünce ve tecrübelerine istinad eder; vücup ifade etmez, bağlayıcı değildir. Gerçekte Rasûlullah (S.A.S) Kur'an ahlakı ile ahlaklanan bir zattır. kur'an-ı Kerim, inasana maddi ve dünyevî hususlarda tefekkür ve araştırmayı emir ve tavsiye etmektedir. (57) İkincisi idâre, siyaset, hukuk, sosyal müesseseler, talim ve terbiye ile ilgili alandır. Hz. Peygamber'in bu hususlarla ilgili hadisleri ve davranışları büyük ölçüde dine aittir, vücup ifade eder ve bağlayıcıdır. Zira bunlar, ya doğrudan doğruya vahye dayanmakta veya ictihada istinat etmektedir. İctihat da vahiyin kontrolünden ve tasdikinden geçmiş, kesinleşmiş bulunmaktadır. (58) Bu konular içinde yer aldığı halde, Rasûlullah'ın bağlayıcı olmayan davranışları da mevcuttur; bunlar ileride izah edilecektir.

Peygamberimizin sırf dünyaya mahsus olan, bağlayıcı olmayan söz ve hareketlerine ait bazı örnekler, bilhassa Kâdî İyâd (544/1149)'ın eş-Şifâ adlı

(54) Enfâl, 8/67-68.

(55) Buhârî, Salat, 31; Aynî, Umd. II.310

(56) Müslim, Fadâil, 140-141.

(57) G.B. için bkz.: Mustafa Çetin, Kur'anda Tefekkür Kavramı, D.E.Ü. İlahiyat Fak. Derg. Sayı: VIII.

(58) Müslim, Fadail, 38; Nevevî, Müslim Şerhi, 15/116. Ahmet Davudoğlu, Müslim Terc. ve Şerhi, İstanbul 1983, 10, 159/6105.

eserinde yer almaktadır. O burada, peygamberimizin insanî vasıfından kaynaklanan, kendi görüş ve ictihadına dayanan, genellikle bağlayıcı olmayan örnekler vermiş, bunların sebep ve hikmetlerini açılmış, çelişik gibi görünen rivayetleri bağdaştırmıştır. ⁽⁵⁹⁾ Hz. Muhammed (S.A.S) de öbür peygamberler gibi beşer nevindedir; O'nun vücudu, maddî yönü beşerîdir; diğer insanlar için mümkün olan gemişme, değişme hayat seyri, hastalıklar, acılar, sancılar ve ölüm O'nun içi de geçerlidir... Rasûlüllah Efendimiz de, sağlıklı olduğu gibi hastalanmış, tedâvi görmüş, çalışmış, yorulmuş, uyuyup dinlenmiş, kızmış, sevinmiş, soğuk ve sıcaktan etkilenmiş, acıkmış, susamış, savaş yapmış, yaralanmış, dişi kırılmış; bu durum karşısında kendileri ilgisiz kalmamış, gerekli tedbir ve tedâvîye girişmişlerdir. ⁽⁶⁰⁾

Aile hayatında normal bir insanın yapacağı şeyleri yapmaktan geri durmamıştır. Giyim-kuşamına dikkat etmiş, ashabının saygı ve sevgisini üzerinde toplamıştır. Onlarla çeşitli konularda hasbihalde bulunmuş, onların üzüntü ve sevinçlerine ortak olmuştur. İnsanlara ümit, neş'e ve moral vermiş, onları hiçbir hususta yalnız bırakmamıştır. zaman zaman ve yer yer bazı olaylara karşı öfke ve gazab göstermişse de, umumiyetle, güler yüzlü, tatlı dilli ve yufka yürekli olmuştur. Kime karşı olursa olsun, merhametli davranma O'nun şîârıdır. ⁽⁶¹⁾

Birçok hadiste nakledilen ve eş-Şifâ'daü hikmetleriyle birlikte belirtilen Hz. Peygamber'in bu davranış örnekleri vahye dayanmaz. Aksine bunlar, insânî durumlara, re'y, ictihat ve tecrübeye dayanır. Günün şartlarının gerektirdiği hareketler biçiminde yorumlanabilir. Hz. Peygamber'in gerek şahsî, gerek sosyal ve gerekse idârî hususlarla ilgili davranışları kulluk sınırını aşmaz ve yasak alana da girmez.

Hz. Peygamber (S.A.S) sahabe ile ilgili bazı teşebbüslerinde dediğini yaptırılmamıştır. bununla birlikte kendi görüşünü uygulattırmak için ısrar da etmemiştir. Zira O'nun her söz, fiil ve davranışı bağlayıcı değildir. Örnekler: 1-Berîre adlı bir câriye Hz. Âişe tarafından azad edilerek özgürlüğüne kavuşturulduğunda yetkisine dayanarak kocasını boşamıştı. Bu câriyenin kocası eşini sevdiği için Hz. Peygamber'e mürâcaatla karısının kararından döndürmesini talep etmiş, O'da berîre'ye, eşine dönmesini söylemişti. Berîre: "**Bunu bana emir mi ediyorsunuz ey Allah'ın Rasûlü?**" diye sorunca, Hz. Peygamber: "**Hayır, aracılık ediyorum.**" diye cevap vermesi üzerine Berîre eşine dönmemiş ve O'nun bu hareketi hiç bir kimse tarafından yadırganmamış, kınanmamıştır. ⁽⁶²⁾ 2-Yine sahabenden Hz. Câbir'in babası birçok kişiye borçlu olarak ölünce Câbir, Hz. Peygamber'e başvurarak alacaklıların biraz tenzilatta bulunmaları için rica etmesini dilemişti. Rasûlüllah, alacaklılardan biraz azatmalarını istemişse de, onlar bu teklifi kabul etmediler ve alacaklarının olduğu gibi ödenmesinde direndiler, ⁽⁶³⁾ bunu da hiç kınayan çıkmadı.

(59) Kâdi İyâd, eş-Şifâ, İstanbul 1325/1909, 178 vd; Aliyyü'l-Karî Şerhi, İstanbul 1308/1891, II. 326-336; Şihâbuddin el-Hafâcî Şerhi, İstanbul 1267/1985, IV 303 vd.

(60) Mustafa Çetin, Kur'anda Şifâ Kavramı, DEÜ., İlahiyat Fak. Derg., İzmir 1992, VIII .67-82.

(61) Aliyyü'l-Kârî, Şerh's-Şifâ, I. 140 vd.

(62) Ebû Davûd, Talâk, 19.

(63) Buhârî, Büyü', 51.

İşte Hz. Peygamber'in ahabının bu hareket ve anlayışı sonraki müslümanlara ulaşmış, İslâm âlim ve hukukçularından birçoğu, Rasûlullah'ın tavırlarının bağlayıcı olup olmadığı hususlarında çeşitli görüşler ortaya koymaya çalışmışlardır. Hz. Peygamber'in davranışlarının bağlayıcılık yönünden ilk defa tasnifi değerli âlim el-Karâfî (684/1285) tarafından yapılmıştır. bu zat, El-İhkâm⁽⁶⁴⁾ ve el-Furûk adlı eserleride, Rasûlullah'ın insâni yönlerinin dışındaki hareketlerini "**tebliğ, fetvâ, kazâ ve imâmet (devlet reisliği)**" olmak üzere dört bölüme ayırmış ve açıklamıştır. tunuslu büyük âlim Muhammed et-Tâhir b. Âşûr (1975) ise, bu tasnifi detaylandırarak onikiye çıkarmıştır. bu konu ile ilgili eserinin adı "**Mekâsıdu's - Şerîati'l - İslâmiyye**" dir.⁽⁶⁵⁾

HZ. PEYGAMBER'İN ÇEŞİTLİ VASIFLARINDAN

DOĞAN DAVRANIŞLARI:

Hz. Peygamber'in esas ve başta gelen değişmez vasfı, risâlet ve örneklik vasfıdır. Bunu için birçok âyet ve hadiste Rasûlullah'a ittiba edilmesi, uyulması, itâat ve inkıyatta bulunulması ve O'nun örnek alınarak açtığı çığırdan gidilmesi emir ve tavsiye edilmektedir. Fakat biraz önce sunulan birçok örnek, Hz. Peygamber'in bunların dışında da daha başka hususiyet ve vasıflarının da bulunduğunu, bunların gereği olarak pekçok davranışının mevcudiyeti belirlenmektedir. Bunun için pekçok İslâm âlim, müfessir ve hukukçusu hadislerin hangi vasıftan kaynaklandığını tesbite çalışmışlardır. Her asırda olduğu gibi çağımızda da bunun açıklığa kavuşturulmasına büyük ihtiyaç vardır. konunun esasını oluşturan "**Hz. Peygamber havadan konuşmaz, O'nun söylediği ancak vahiydir**"⁽⁶⁶⁾ ayetinin manasının doğru olarak anlaşılabilmesi için, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerinin hangi maksatla, niçin ve hangi şartlarda ortaya çıktığının belirlenmesinde zarûret vardır. Bu hususta çalışma ve araştırma yapan âlimler, Hz. Peygamber'in davranışlarını oniki kısma ayırmışlar ve örneklerle bunların ifade ettiği hükümleri belirlemeye çalışmışlardır.

Hz. Peygamber'in Tasarruflarının Sınıflandırılması:

- 1-**Teşrî**: Dini tebliğ ve tamamlama,
- 2-**İftâ**: Fetvâ verme,
- 3-**Kazâ**: Davaları hükme bağlama,
- 4-**İmâmet, İmâret**: Devlet Reisliği
- 5-**İrşâd**: Doğruya teşvik ve kılavuzluk etme,
- 6-**Sulh**:Barıştırma ve anlaştırma,
- 7-**İstişârî re'y**: Danışana yol gösterme,
- 8-**Nasihat**: Öğüt verme.

(64) Hayreddin Karaman, Bağlayıcılık Bakımından Rasûlullah'ın Davranışları, Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fak. Derg. Sayı: 1, Cilt:I, Bursa 1986, 135 (Karâfî, el-ihkâm, Haleb 1967, 86-109'dan naklen); el-Karâfî, Şihabüddin Ebi'l-Abbas, es-Sanhâcî, **el-Furuk**, Beyrut Mısır (348)/1929, I. 205-208 (36. fark).

(65) Muhammed b. et-Tâhir, b. Âşûr, **Mekasıdu Şerîati'l-İslâmiyye**, Tunus 1987-27-39.

(66) Necm. 53/3-4.

- 9–Kemal ve takvâ eğitimi verme
 10–Yüce hakikatleri öğretme,
 11–Te'dîb: Eğiterek sakındırma,
 12–İrşâdla ilgili olmayan insânî ve tabîî durumlar.

1–Teşrî:

Peygamberimizin esas vazifesi Allah'dan aldığı ilâhî vahiyi insanlara eksiksiz tebliğ etmektir. Zira yüce Allah şöyle buyurur: "**Muhammed ancak bir peygamberdir.**" (67) Bu ve benzeri ayetlerden de anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber, dini tebliğ ederek teşrî (din ve hukuk normu) için gönderilmiştir. Bu sebeple O'nun davranışlarının çoğu teşrî ile ilgilidir. Meselâ: "**Hac ibâdetiyle ilgili fiileri benden öğreniniz**" (68) buyurmuştur. Dinin tebliği ve sizlerin insanlara ulaştırılması konusunda ileticiler tayin etmiştir. Veda hutbesinin sonunda, "**Burada hazır bulunanlar, bulunmayanlara tebliğ etsinler**" (69) emrini vermiştir. Yine Hz. Peygamber, Kur'anda açıkça bulunmayan hükümleri de beyan etmiş ve tamamlamıştır. Şu hadis bu gerçeği göstermektedir. "**Dikkat edin! Bana kitapla birlikte misli (sünnet) de verildi. Yakın bir gelecekte, karnı tok, koltuğuna kurulmuş biri çıkıp şöyle söyleyecektir: "siz şu Kur'andan ayrılmayın; onda helâl bulduğunuzu helâl, haram bulduğunuzu haram kabul edin".** (Hz. Peygamber sözüne devamla şunları belirtmektedir): "**Ehli eşeklerin ve her azı dişli yırtıcının etini yemek hilâl değildir.**" (70)

2. İftâ:

Fetvâ verme de aslında dini tebliğ ve teşrî anlamı taşır. Bunun farkı sorulan dini bir soruya, şartların gerektirdiği tarzda cevap vermek, insanların müşküllerini halletmektir. Rivayete göre Hz. Peygamber, veda haccı sırasında Mina'da insanların kendisine gelip soru sormaları için devesi üzerinde durdu. Adamın birisi geldi ve şunu sordu: "**Kurban kesmeden önce tıraş oldum. Ne yapacağımı bilemiyorum?**" Hz. Peygamber şu cevabı verdi: "**Kurban kes herhangi bir zararı yok.**". Sonra başka birisi geldi ve "Şeytan taşlamadan önce kurban kestim." dedi. Rasulullah buna "Şeytan taşlamasını yap, zararı yok" cevabını verdi. Başka biri de gelip "**Şeytan taşlamadan önce Beyti tevaf ettim**" deyince, "**taşları at, zararı yok**" dedi. (71) İşte Hz. Peygamber, insanların unutarak veya bilmeyerek bu gibi bazı şeyler hakkında sorduklarına hep "**Yap, zararı yok**" tarzında cevaplar vermişlerdir.

(67) Âlü İmrân, 3/144

(68) Nesâî, Menâsik, 220; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/318-336.

(69) buharî, İlim, 9-10-37. Edâhî 5, Hacc, 132; Müslim, Kasâme, 29.

(70) Ebu Davud, sünnet, 51 (2, 505)

(71) Buharî, Hacc, 125-130; Müslim, Hacc 327-330-331

3–Kazâ (Yargı):

Hız. Peygamber'in ihtilafı bir konu ile ilgili olarak iki taraf arasında verdiği hükümler bu kategoriye girer. Habîbe b. Sehl'in, kocasından ayrılmak istemesi üzerine Hız. Peygamber'in, onun kocasından aldığı bahçeyi geri vermesi şartıyla ayrılmalarna hükmetmesi ⁽⁷²⁾ bu kategorinin örneğini teşkil eder.

Esas itibariyle bu üç kategori de teşrî niteliği taşır, fetvâ da kazâ da teşrî hükümlerin tatbîkatı sayılır. Fakat her üçü de bağlayıcı olan bu hüsuslar genel olabileceği gibi, özel kişi ve durumlara da mahsus olabilir. Meselâ, sırlı-sırsız çömlek ve küplerde nebîz (şıra) yapmanın yasaklanması. çünkü bu yasaklama Hicaz bölgesinde bu şıraların çabuk şaraplaşmasını gerektiren ârizî bir takım özellikler sebebiyledir. Bu yasaklama soğuk bir bölgede bulunanlar için kap veya çömleğe şıra koymanın yasaklanmasını gerektiren bir kaide olarak değerlendirilmez. ⁽⁷³⁾

4–Devlet Bakanlığı (İmâra):

Rasûlüllah'ın peygamber olarak değil, bir devlet başkanı sıfatı ile verdiği hükümler bu kategoriye oluşturur. Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur: **"Savaşta düşmanı öldüren onun üzerinden çıkan eşyaya sahip olur"** ⁽⁷⁴⁾ Hız. Peygamber bu sözü devlet başkanı olarak söylemiştir. Onun için öldürülen düşman üzerindeki alması ancak devlet başkanı müsaade ettiği takdirde câizdir. Devlet başkanı izin vermedikçe hiçbir kişi düşman üzerindeki eşyayı alamaz. Bütün ganîmetler buna teşmil edilmez.

5–İrşad:

Bu kategoriye giren emir ve yasaklamalar, vücûb ifade etmez; farziyyet anlamı taşımaz ve yapımlarında zorunluluk yoktur. Bunlar, iyiye, güzele ve kemâle teşvik amacı taşır. Meselâ Hız. Peygamber'in Ebû Zerre söylediği **"Köleleriniz Allah'ın himayenize verdiği kardeşlerinizdir. Kimin böyle elinin altında kardeşi varsa, ona yediğinden yedirsın, giydiğinden giydirsın; gücünün yetmiyeceği bir işi ona yüklemesin, yüklerse yardım etsin."** ⁽⁷⁵⁾ sözü teşvik gayesi taşımaktadır. En ideal ve en iyi olana tevsiye mahiyetindedir. Herkesin kölesine mutlaka kendi yediğinden yedirmesi ve giydiğinden giydirmesi zarureti yoktur. Önemli olan, onun normal olarak gıda ve giyiminin sağlanmasıdır; şekil önemli değildir.

(72) Ebu Davud, Talak, 18; Muvatta, talak, 31; Dârimî, Talak, 7.

(73) Muhammed et-Tâhir b. Âşûr, **Mekasidu's-Şeriatu'l-İslâmiyye**, Terc., Vcdi Akyüz-Mehmet Erdoğan, **İslâm Hukuk Felsefesi**, İstanbul 1988, 53; Mehmet Hayri Kırbaşoğlu, **İslâm Düşüncesinde Sünnet**, Ankara 1993, 73.

(74) Buhârî, Humus, 18, Mağâzî, 54; Müslim, Cihâd, 42.

(75) Buhârî, sulh, 10-14, Husûmât, 9; Muslim, Mûsâkât, 20-21.

6-Sulh:

Bu kategori kazâ kategorisinden farklı bir durum arzeder. Çünkü bunda yer alan hükümler sırf iki tarafı anlaştırmak gayesiyle ve yine iki tarafın rızasına istinad etmek üzere ortaya konan hal yoludur. Meselâ Ka'b b. Mâlik, Abdullah b. Ebi Hadred'den alacağını istediği ve bu hususta tartışmaya giriştiklerinde, meselenin halli için Hz. Peygamber'in ka'b'a, alacağının yarısından vazgeçmesini söylemesi, Onun da bu tavsiyeyi kabul ederek sulh olmaları, ⁽⁷⁶⁾ bu kategoriye bir örnektir. Hz. Peygamber'in bu çözüme bakarak, alacaklı olan herkesin borcunun yarısından vazgeçmesi gerektiği hükmü çıkarılamaz.

7-Danışana Fikir Verme Durumu:

Bu husus şu örnekle açıklanabilir: Hz. Ömer Allah rızası için savaşta kullanılmak üzere bir atı birine verir. Fakat bir müddet sonra sakatlandığı ve savaşa elverişsiz duruma geldiğinden, o kişi atı satmak ister. Hz. Ömer o adamın bu atı ucuza satacağını düşünerek atı satın almak ister. Bunu Hz. Peygamber'e danışır, Hz. Peygamber ise, **"Bir dirheme verse bile satın alma, çünkü sadakasından cayan, kusmuğunu yiyen köpek gibidir."** ⁽⁷⁷⁾ buyurur. Bu yasaklama, bu tür alışverişin haram olduğunu göstermez. Ancak bu kabil bir davranışın hoş bir şey olmadığını belirtir. Gerçekte hukukçular, bu nevi alışverişin geçerli olacağını kabul etmişlerdir. ⁽⁷⁸⁾

8-Nasihat Verme:

Fâtım b. Kays, Muhaviye b. Ebi Süfyân ile Ebu Cehm'in kendisiyle evlenmek istediklerini söylediği zaman, Hz. Peygamber, **"Ebu Cehm eli sapalının biridir, Muâviye ise fakir (veya eli sıkı) bir adamdır"** ⁽⁷⁹⁾ diyerek ona her ikisiyle de evlenmesinin münâsip olmayacağını belirtmiştir. Ancak Rasûlullah'ın bu ifadesinden, bu ikisiyle evlenmesinin câiz olmayacağı hükmü çıkmaz. Hz. Peygamber'in bu beyanı bir nasihat mahiyetindedir.

9-Kemal ve Takvâ Eğitimi Verme:

Rasûlullah'ın hedefi insanları güzel ahlak sahibi yapmak, onları ferağat ve fedakârlıkta ileri seviyeye yükseltmektir. Bunun için pek çok hususta müsbet şeylere yönelik emir ve tavsiyelerde bulunmuştur. Bunlar umumiyetle tavsiye ve yönlendirme gayesi taşır. Vücup ifade etmez. meselâ Berâ b. Âzib'in rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber'in ashabına **"Hasta ziyaretini, cneazeyi takip etmeyi, asırana" Allah sana rahmet etsin demeyi", selâm alıp vermeyi, davete icâbet etmeyi"** ⁽⁸⁰⁾ emretmesi bu nev'e girer. Bunlar farz olarak kabul

(76) Buhârî, Sulh, 10-14, Husûmât, 9; Müslim, Müsâkât, 20-21.

(77) Buhari, Hibe, 30; Müslim, Hibât, 5-6; Ebû Davud, Büyü', 81.

(78) **İslam Hukuk Felsefesi**, 56; **İslam Düşüncesinde Sünnet**, 74.

(79) Müslim, Radâ, 103; Talak, 36; Ebu Davud, Talak, 39; Tirmizi, Nikah, 38.

(80) buharî, Libas, 28-36-45; Müslim, Libas, 2-28-29-31-64; Ebu Davud, Libas, 8; Tirmizi, Libas, 5, 123, 44.

edilmezler, tavsiye niteliğindedirler. Bunları yapan kişiler olgun ve güzel ahlak sâhibi insan olurlar. Fakat yapmazlarsa, bir emri dinlememiş ve haram işlemiş olmazlar.

10–Yüce Hakikatları Öğretme:

Şurası bir gerçektir ki, bazı incelik ve mecazî anlamları herkes aynı seviyede anlayamaz. Çünkü bütün insanlar aynı kabiliyet ve kapasitede değildirler. Hz. Peygamber bazen bir şeyin önemini belirtmek maksadıyla bir ifade kullanır, sahabeden bazıları bunları kendi anlayış seviyelerine göre anlarlar, hatta onu murad edilmeyen tarzda algıladılar. Bu durumda başkaları devreye girerek o sözü gerçeğini açıkladılar. İşte Hz. Peygamber'in sadakanın önemini belirtmek ve insanların huzur ve mutluluğu için fedâkârlıkta bulunmak hususundaki ifadeleri de bu nevidendir. Birgün Hz. Peygamber Ebu Zerr'e, "**Uhud dağı kadar altınım olsa, üç dinar kalıncaya kadar onu sadaka olarak dağıtırdım**" ⁽⁸¹⁾ demiş, O da bunu bütün müslümanlara şamil olarak kabul ettiği için mal, para ve servet biriktirmeyi yasaklamaya teşebbüs etmiştir. Hz. Osman onun bu anlayışının kabul etmediğinden, insanlara yanlış bilgi vermesini engellemek için tedbir almıştır. ⁽⁸²⁾ Aslında çok çalışıp maddî imkanlar hazırlamak ve bunları herkesin yararına sunmak İslâm'ın teşvik ettiği hususlardandır.

11–Te'dîb:

Bu kateforiye giren sözlerde vücub ifade etmez. Hz. Peygamber bu nevi ifadeleriyle bazı hususlara dikkat çekmek ve insanları uyarmak gayesi güder. Hz. Peygamber bir defasında şöyle buyurmuştur: "**Vallahi îman etmiş olmaz, vallahi îman etmiş olmaz!**" Kim ey Allah Elçisi? Diye sorarlar, devamla: "**Komşusu, kötülüklerinden emin olmayan kimse**" ⁽⁸³⁾ diyerek sözünü tamamlar. Her kötü davranışın kişisi îmandan çıkarmadığı bir gerçektir. Bu ifadeleriyle Hz. Peygamber, komşu hak ve hukukuna son derece dikkat edilmesi gerektiğini, bu hususta gaflete düşülmemesi icabettiğini vurgulamaktadır.

12–İrşadla İlgili Olmayan İnsanî ve Tabîî Durumlar:

Hz. Peygamber'in bu kateforiye giren davranışları, teşrîf, dine özendirme, ahlak eğitimi ve sosyal nizamı kurma hedefinin bulunmadığı konularla ilgili hususlardır. Zira bu tür haller, cibillet (biyolojik) ve maddî hayatın gerekleriyle ilgili durumlardır. Daha önce de belirtildiği gibi bunlar, Peygamberimizin Allah Elçisi sıfatıyla değil de, beşer olarak yaptığı davranışlardır. Rasûlullah'ın yuyup içmesi, çalışıp dinlenmesi, giyinip kuşanması, yaya yürümesi veya bir bineğe binmesi gibi durumları bu nevi hallerindedir.

(81) Buhari, Zekât, 4; Müslim, Zekât, 31.

(82) İbnü'l-Aşûr, hukuk Fels, 263.

(83) Buharî, Edeb, 29; Müslim, İmân, 73.

Örnek: Hz. Peygamber (S.A.S)'in vedâ haccında Kinâne Oğulları düzlüğü olan Muhassab'da konaklamasıyla ilgili rivâyet bu kategoride değerlendirilir. Rasûlüllah (S.A.S) orada öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kıldı, sonra biraz uyudu. Uyandığında yanındakilerle birlikte vedâ tavafı için Mekkeye yola çıktı. İbn Ömer (R.A) hac sırasında burada konaklamayı, yapılması gerekli bir iş olarak benimsiyor, onun sünnet olduğunu kabul ediyor ve peygamberimizin yaptığını aynen yapıyordu.

Rivayete göre Hz. Âişe şöyle demektedir: "**Muhassab'da konaklamak sünnet değildir, Peygamberimiz bunu insanlara kolaylık olsun diye yapmıştır, istemeyen konaklamaz**" (84) Hz. Âişe (R.A) bu ifadeyle, Muhassab'ın rahatça toplanılacak bir yer olduğunu belirtiyor. Abdullah b. Abbas (R.A) ve İmam Mâlik b. Enes de Hz. Âişe'nin görüşünü kabul etmişlerdir. (85)

Görüldüğü gibi, Hz. Peygamber'in 12 kategoriye ayrılan tasarruflarının ilk üçü (Teşrî, İftâ ve Kazâ) bağlayıcılık bakımından kesinlik arzeder. Diğerleri üzerinde İslâm âlimleri arasında tam bir ittifak yoktur. Sonuncusu (İrşadla ilgili olmayan İnsânî ve Tabîî Durumlar) ise bağlayıcı değildir. Şurası bir gerçektir ki, Hz. Peygamber'in sünnetinin büyük bölümü teşrî hedefi güder ve bağlayıcı bir hususiyet taşır.

Bütün bunlardan sonra: "**O havadan konuşmuyor. O, ancak kendisine vahyedilen bir vahiydir**" (86) ayeti daha kapsamlı olarak açıklanabilir. Hiç şüphesiz buradaki "vahyedilen"den maksat Kur'an-ı Kerim'dir. Sûre mana bütünlüğü içinde değerlendirildiğinde bu açıkça ortaya çıkar. Birçok âlim ve müfessir, sure içindeki ayetlerin amacının, Kur'an'ın, Hz. Muhammed (S.A.S)'in kendilğinden söylediği sözler olmadığını, Allah kelâmı olduğunu ispatlamak olduğu için bu kanaata varmışlardır. (87)

Ancak, Hz. Peygamber'in teşrî ile ilgili sünnetinin, "**O havadan konuşmuyor**" âyetinin şumûlüne girip girmediği hususunda âlimler arasında ihtilaf vardır. Birçok müfessirler bazı âyetleri de delil göstererek Rasûlüllah'ın îmân, îbâdet vb. konulardaki hüküm ve tatbikatının da ilâhî vahyin masûlü olduğunu savunmaktadırlar. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "**Ey inananlar, Allah'a itâat edin, Elçiye ve içinizden buyruk sâhibine itâat edin. Herhangi bir konuda ayrılığa düşerseniz, eğer gerçekten Allah'a ve âhîret gününe inanıyorsanız onu Allah'a ve Elçiye götürün. Bu daha hayırlı ve sonucu daha güzeldir.**" (88)

(84) Buharî, Nacc, 148; müslim, Hacc, 339; Ebu Davud, Menâsik, 86-87.

(85) G.B. İçin bkz.: İbnü'l-Âşûr, **İslam Hukuk Felsefesi**, 47-64; Hayreddin Karaman, **Bağlayıcılık Bakımından Rasûlüllah'ın Davranışları**, Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fak. Derg., Sayı I, Cilt: I, Yıl: I, Bursa 1986, 127-150; Selman başaran, **Filî Sünnetin Delil Değeri**, aynı derg., 13-19; M.H. Kırbaoğlu, **İslâm Düşüncesinde Sünnet**. 69-76.

(86) Necm, 53/3-4

(87) Mukatil b. Süleyman, **Tefsir**, Süleymaniye/Hamidiye (yazma), NO: 1579/58, varak:400 b.; Mâtürîdî, **Te'vilâtü Ehl's-Sünne**, Tire Necip Paşa Ktp. (yazma), No: 3; varak: 1037a; Fahrüddin er-Râzî, **Mefâtihu'l-Gayb**, İstanbul 1257/1841, 7/727-729; M. H. Yazır, **Hak Dini**, İst., Ts., 7/289; S. Ateş, Y. **Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, İst., 1991, 9, 102; M. H. Kırbaoğlu, **İslâm Düşüncesinde Sünnet**, Ankara 1993, 216 vd

(88) Nisâ, 4/59.

"Kim Paygambere itâat ederse Allah'a itâat etmiş olur. kim de dönerse, biz seni onların başına bekçi göndermedik" ⁽⁸⁹⁾ Bu ayetleri Süleyman Ateş şöyle tefsir etmektedir: (Allah Taâlâ bu) âyetlerinde elçisine itâati emretmekte, elçiye itâatin, O'nun gönderen Allah'a itâat olduğunu bildirmektedir. Çünkü O, Allah'ın vahiy ve ilhâmına dayanarak bir şeyi emir ve nehyeder. Peygamber'in sahîh sünneti de Kur'an'ın açıklaması durumundadır. ⁽⁹⁰⁾

Kur'an-ı Kerim'i insanlığa teblîğ eden Peygamberimiz Hz. Muhammed (S.A.V), daha önce de belirtildiği gibi, aynı zamanda onu tefsir edip açıklıyor, gerektiğinde kaideler koyuyor, bunları bizzat uygulayarak gösteriyordu.

Kanâatıma göre, **"O havadan konuşmuyor"** âyetinin şumûlüne, espri olarak Kur'an'ın prensiplerine aykırı düşmeyen sahîh sünnet de girer. Gerçekte **"O'nun ahlakının Kur'an ahlâkı oluşu"** da bu hususta önemli bir esastır.

Peygamberimiz Hz. Muhammed (S.A.S) yüce ahlâk sahibidir. Gerçekten Hz. Peygamber Kur'an ahlâkı ile ahlaklandığı ⁽⁹¹⁾ için en yüksek vasıfları kendisinde bulunduran son Elçidir. Zira bütün peygamberlerde bulunan Emânet, Sıdk, Fatânet, İsmet ve Teblîğ sıfatlarıyla matasif olan Hz. Muhammed bütün insanlığın Peygamberidir. Allah Taâlâ son Rasûlüne hitaben **"Sen hiç şüphesiz, büyük bir ahlak üzeresin"** ⁽⁹²⁾ buyurarak O'nun ahlâkî kemâlâtın en yücesinde olduğunu beyan etmiştir.

Gerek Kur'an-ı Kerim'in ifâdesinden ve gerekse hayatının bütün safhalarından anlıyoruz ki, O hakîkten her yönüyle örnek bir insandır.

Biraz önce de geçtiği gibi, yüce Allah: **"KİM Rasûle (Elçi'ye) itâat ederse Allah'a itâat etmiş olur"** buyuruyor. Kur'an'ın en yetkili müfessiri olan Peygamberimiz bu ayetin tefsirini şöyle yapıyor: **"Bana itâat eden Allah'a itâat etmiş, isyân eden de Allah'a isyanda bulunmuş olur."** ⁽⁹³⁾ Bir başka hadisinde Hz. Peygamber: **"Bana itâat eden Allah'a itâat eden Cennete girer."** ⁽⁹⁴⁾ buyuruyor.

Yine Rasûlüllah: **"Ben ancak güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim."** ⁽⁹⁵⁾ buyurduğu gibi, ashabdan Hz. Enes: **"Nebiyi Ekrem, ahlâken insanların en güzeldir"** ⁽⁹⁶⁾ demiştir.

Peygamberimiz Hz. Muhammed (S.A.S) aynı zamanda başlakalarının da güzel ahlâk sahibi olmalarını istemektedir. Şu hadisler bu gerçeği dile getirmektedir: Rasûlü ekrem (S.A.S) Ebu zerre hitâben şöyle buyurmuştur: **"Nerede olursan ol, Allah'tan kork. Günahın arkasından sevabı ulaştır ki, günah isilinsin. İnsanlara güzel ahlâkla muâmele et"** ⁽⁹⁷⁾ Yine Câbir

(89) Nisâ, 4/80.

(90) Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, 9/351

(91) Müslim, Müsâfirîn, 139 (I/512); vehbe Zühaylî, et-Tefsîru'l-Münîr, XXIX, 46.

(92) Kalem, 67/4

(93) Buhârî, cihad, 109, İ'tisâm, 2.

(94) Buhârî, İ'tisâm, 2.

(95) Mutvatta, Hüsnü'l-Hulk, 8; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/38

(96) Buhârî, Edeb, 112; Müslim, edeb, 30.

(97) Tirimizî, Birr, 55.

(R.A)'den rivâyete göre Hz. Peygamber (S.A.S) şöyle buyurmaktadır: "**kiyâmet gününde bana en sevimli ve meclis bakımından en yakın olanınız, ahlâken en güzel olanlarınızdır. Yine kiyâmet gününde bana en sevimsiz ve benden en uzak olanınız sersâr (hezayancı, saçmalayan) lar, boşboğazlar ve mütefeyhiklerdir.** Ashab, ey Allah'ın Elçisi! Hezeyancıları anladık; fakat bu mütefeyhikler kimlerdir? dediler. Rasûlüllah (S.A.S) da: "**Onlar, büyüklük taslayanlardır, buyurdu**" (98)

Yukarıda kaydedildiği gibi, Rasûlüllah'ın ahlâken en güzel olduğunu ifade eden Hz. Enes, Allah Elçisi Hz. Muhammed (S.A.S)'e on yıl hizmet ettiğini, kendisinden hiçbir kötü söz duymadığını ve anormal bir davranışında görmediğini, daima iyilik ve nezâket gördüğünü belirtmektedir. (99)

Esas itibariyle Allah Taâlâ peygamberimiz Hz. Muhammed (S.A.S)'i fatîn olarak yaratmış, vahiy yoluyla tâlim ve terbiye ederek mahlûkât (yaratıklar)ın efdali, en üstünü yapmıştır. Fâtîn, zakî, akıllı demektir. (100) Bunun ötesinde, bütün şuur, his, rûh, dehâ ve kalbiyle doğruyu ve ileriye gören, tedbirli, ölçülü, tutarlı ve dengeli bir insanı belirtir. İşte Peygamberimiz böyle yüksek vasıflar taşıdığı içindir ki, yüce Allah'ın vahiyine mazhar olmuş, âlemlere rahmet olarak gönderilmiş ve bütün insanlığa rehber olabilecek bir terbiye ve olgunluğa ulaştırılmıştır. Rasûlüllah (S.A.S), kendisinin Rabbi tarafından eğitildiğini ve güzel yetiştirildiğini ifâde etmektedir. (101) Allah'ın rubûbiyet sıfatı önce O'nun üzerinde tecellî etmiş ve böylece O insanlığa örnek olabilecek bir seviyeye getirilmiştir.

Allah Taâla, bütün insanların yaptıklarını bildiğini, onların karşılığını tam olarak vereceğini belirttikten sonra (102) Hz. Peygamber'e hitaben: "**Olyeyse emrolunduğu gibi doğru ol; beraberindeki tevbe edenler de doğru olsunlar. Aşırı gitmeyin! Muhakkak ki O, bütün yaptıklarınızı görüp durmaktadır**" (103) buyuruyor.

Gerçekten Allah'ın emrettiği tarzda doğru olabilmek ve bunda devam edebilmek çok güç bir iştir. Sözünde ve özünde doğru, bütün davranışlarında tutarlı ve dengeli hareket edebilmek ancak bir peygambere ve hem de son Paygamber'e müyesser olan bir hususiyettir. hiçbir şeyden çekinmeden Allah'ın mesajını tebliğ edebilmek, onun prensiplerini uygulayıp uygulattırabilmek ne kadar önemli ve ne kadar zor bir vazîfedir. İşte emredildiği gibi dürüst olabilmek ve daha önemlisi başkalarını terbiye edip olgunlaştırabilmek hakîkaten ne kadar ağır ve başarılması güç bir şeydir.

Yukarıda meâli verilen ayette, Rasûlüllah (S.A.S)'in doğru davranması ve bu dürüstlüğü sürdürmesinin emredilmesi yananda, diğer insanların da aynı

(98) Tirimizî, Birr ve sıla, 71.

(99) Tirimizi, birr ve Sıla, 69.

(100) Fîrûzâbâdî, *el-Kamus'l-Muhît*, Mısır 1371/1952, IV, 258.

(101) Azîzî, *Es-Sirâcü'l-Münîr*, Mısır 1324/1906, I. 70; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, Kahire Ts., I. 82; *et-Tefsîru'l-Münîr*, XXIX, 46.

(102) Hûd, 11/111

(103) Hûd, 11/112

durumda olmaları istenmektedir.: "Seninle birlikte tevbe edenler de": "Onlar da tıpkı senin gibi doğru olsunlar. " Ve azmayın", Allah'ın belirlediği sınırı aşip da onun dışına çıkmayın, doğruluktan ayrılıp da ifrat ve tefrite sapmayın, aşırı gitmeyin" ⁽¹⁰⁴⁾, denilmektedir.

İnsanın kendisini doğru çizgide tutabilmesinin güç oluşu yanında, başkalarının da aynı tarzda davrananlarını sağlamak gerçekten çok zor ve ağır bir iştir.

Sahâbeden Câbir, şöyle bir rivâyette bulunmaktadır: "Bir gün Rasûlüllah (S.A.S)'ın huzurunda bulunuyorduk. Bir çizgi çizdiler. Bunun sağına ve soluna da ikişer çizgi çizdiler. Sonra mübârek elini ortadaki çizginin üzerine koydular ve "işte bu Allah'ın yoludur", buyurdular; "Doğru yom budur. O halde ona uyun. Sizi Allah yolundan ayrı düşürecek yollara uymayın" ⁽¹⁰⁵⁾ âyetini okudular.

Rasûlüllah (S.A.S) ideal bir peygamberdir. Çünkü O, her kademe ve gruptan bütün insanlığın örnek alabileceği bir zattır. O, yetimlik ve fakirlik hayatını tattı; bekâr yaşadı, evlendi, aile yuvası kurdu. Ticâret hayatını gördü. ⁽¹⁰⁶⁾ Yine O, ordu teşkil etti, onun başında bulundu ve savaş yaptı. Devlet kurdu, devlet başkanlığı yaptı, milleti en ideal manada yönetti; milletler arası münâsebetleri en iyi şekilde yürüttü, kısa zamanda insanlığın huzur ve mutluluğa kavuşmasında tarihte görülmemiş bir tarzda başarılı oldu. En olumsuz şartlara rağmen İslâm medeniyetinin temelini attı; bir mutluluk çağı "Asr-ı Saadet" meydana getirdi. ⁽¹⁰⁷⁾ Bu davranış ve başarılar sonraki devirlere emsâl teşkil etti. Onun izinden gidenler, hayat tarzını ve mücâdelesini örnek alanlar, İslâm Medeniyetini kurup getirerek dünya ilim ve medeniyetine kendi damgasını vurdular.

(104)M.H. Yazır, Hak Dini, İstanbul 1938, 4/2830

(105)İbn Mâce, Mukaddime, I. No: 11

(106)Hasan İbrahim, Tarihu'l-İslâm, Kahire 1961, I. 75.

(107)Hz. Peygamber hakkında geniş bilgi için bkz: M. b. İshâk, Sîratü İbn İshâk, Tahkîk: M. Hamîdullah, Konya 1401/1980, 59; İbn Hişâm, es-Sîratü'n-Nebeviyye, Mısır 1355/1936, II. 32; M. İbn Sa'd, et-Tabakatü'l-Kübrâ, Beyrut 1957, II, 22; Taberî, Târihu Resûli ve'l-Mülûk, Birill 1882/1885, III, 1352; Mevlâna Şiblî, Asr-ı Saadet, Terc. Ö.R. Doğrul, İstanbul 1927, I, 188-535; Mahmûd Mehdî Allah'ın Rasûlü Hz. Muhammed (S.A.S.) Terc., Mustafa Çetin, İstanbul 1965; M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, Terc., Salih Tuğ, İstanbul 1991, I-II; A.H. Akseki, İslâm, İstanbul 1966, 380 vd.; M. Es'ad Bey, Mahomet Paris 1956; Baron Carra De Vaux, Les Penseurs de L'İslâm, Paris 1923, III, 112-148; Savary (Claud Etienne), Mahomet, Le Coran, Paris 1951; Gaston Wiet, Grandeur de L'İslâm, France 1961, 12-22; Renee Vieillard, Mohammed "Messenger D'Allah", Paris 1962; Montgomery Watt, Mahomet a Medine, Fransızca Terc., S.M. Guilemin F. Vaudou; M. Watt, Mahomet A LA MECQUE, Fran. Terc., F. Douveil, Paris 1958; Emile Dermanghem, Mahamed C Seuil, Paris 1958; Abdurahman Azzan, Rasûl'i Ekrem'in Örnek Ahlâkı, Terc., Hayrettin Karaman, İst. 1964; Akkâd, Hz. Muhammed'in Yüce Şahsiyeti, Terc., Ali Hüsrevoğlu, İstanbul 1979; Ali Haşimî, Kur'an'da Rasûlüllah, Risâle Yayınları, Ts; Muhammed İzzet Derveze, ed-Düstûru'l Kur'ânî ve's-Sünnetü Nebeviyye Fi Şuûni'l-İslâm, Mısır 1386/1966, I-II; M.İ.Derveze, Kur'an'a göre Hz. Muhammed'in Hayatı, Terc. Mehmet Yolcu, İstanbul 1989, I-II-III; Celâl Kırca, Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed, Erciyes Üniversitesi İla-hiyat Fakültesi Derg., Kayseri 1990, sayı: 7, sayfa: 65-79.